

ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ЛИНГВОСТАТИСТИКАНЫҢ РӨЛІ

Медетбекова П.Т.

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ

medet_73@mail.ru

Қазақ тілін лингвостатистикалық тұрғыдан зерттеу 1968 жылдары Қазақ ССР Ғылым академиясы Тіл білімі институтында «Лингвистикалық жұмыстарды автоматтандыру және тіл статистикасы» тобының құрылуымен байланысты әрі жүйелі, әрі нәтижелі бола бастады. Оған бірден-бір атсалысқан: А. Ахабаев, Қ. Бектаев, А. Белботаев, А. Зекенова, С. Мырзабеков, А. Жұбанов және тағы басқа тілші-ғалымдарды атап өтуге болады [1].

Ғалым К. Ахановтың сөзіне жүгінер болсақ, тіл білімі ғылымы математика ғылымымен, біріншіден, машиналық аударма мәселелері бойынша байланысса, екіншіден, тілді зерттеуде математикалық статистика әдістерінің қолданылуы жағынан тығыз байланысады. Математикалық статистика әдісі сөздіктерді жасауда оларға енетін сөздер тізбегінің аумағын белгілеуге және байланыс техникасында дыбыстардың қолданылу жиілігін айқындауға көмектеседі [2, 30 б.].

«Лингвистика мен математика салаларының аралығынан туындаған – «математикалық лингвистика» атты жаңа пән өмірге келді. Бұл пәннің ХХ ғ. 50-60 жылдары қалыптасуы бұрыннан да тіл білімінің барлық ішкі дамуының өзінен де көңіл аударудан, тілдік жүйе ретінде қарастырудан және оның микрожүйелерден тұруы күрделілігін жете түсінуден, лингвистикалық нысандар мен олардың атрибуттары аралығындағы қатынастарды танып-білуден байқалып, математикалық лингвистика пәнінің дамуына объективті жағдай туғызды деуге болады», – дейді профессор А. Жұбанов [3, 11 б.] 49

Сондай-ақ, жазба әдебиеттерге квантативті-статистикалық зерттеу жүргізу көршелес орыс ғалымдарында бізден бұрын және қазірдің өзінде де анағұрлым жақсы дамыған. Ең бірінші орыс ғалым-тілшілері статистиканы тілдегі дыбыстық бірліктерді анықтау үшін қолданған. 1911 жылы В. Петров пен П. Александров француз және ағылшын тілдерінің дыбыстық бірліктерін меңгере отырып, сапасына қарай сандық талдау жасауға тырысты.

Мысалы, Б.Н. Головиннің авторлығымен 1971 жылы шыққан «Тіл және статистика» атты монографиясын қазіргі орыс тіліндегі сөз таптарын статистикалық оқытудағы қажетті еңбектерінің бірі деп атауға болады.

Монография толығымен статистикалық мәселелеріндегі лингвистикалық құбылыстарға арналған немесе мәтіндегі сөз таптарын меңгеру еңбектің негізгі мақсаты болып саналады. Бұл жерде сөзжасам және әр түрлі сандық тәжірибенің синтаксистік категория – сөйлем түрлері, жеке сөйлем мүшелерінің қолданылуы, орыс тіліндегі буындардың белсенді қолданылу деректері жүргізіледі. Дегенмен, монография біз үшін практикалық басшылығы, методикасы, негізгі түсінігі, формулалар мен математикалық статистикамен байланысты, зерттеулердегі тілдік фактілер жағынан құнды еңбек болып саналады [4].

П.М. Алексеевтің пайымдауынша жиілік сөздік туралы ең бірінші оқу құралы жиырма жыл бұрын жарық көрген. Оның артынан көп ұзамай жиілік сөздікті құрастыру мәселелері және сөздіктің қолданылуы, қазіргі украин прозаларындағы лексикалық статистикасы бойынша монографиялар шыға бастады [5, 12 б.].

Тіл білімінде статистикалық әдістерді қолдану мәселелерін қозғай отырып, бірінші болып осы әдістің қолданылуын көрсеткен орыс математигі В.Я. Буняковскийді атап кетпеу мүмкін емес. И.А. Бодуэн де Крутенэ, М.Н. Петерсон, Е.Д. Поливанов, В.В. Виноградов және т.б. атақты орыс ғалымдарының тілдегі сандық элементтерге көңіл бөлуі кездейсоқ емес.

XIX ғасырда үндіеуропа тіл білімінде кеңінен тараған статистикалық әдіс түркітануда, соның ішінде қазақ тілінде XX ғасырдың 60-жылдарынан бастап қана жүйелі және ғылыми тұрғыда қолданыла бастады. Бұдан бұрын да аталған әдіс бірыңғай қолданыс тауып, тілдің әр деңгейіндегі бірліктердің сандық және пайыздық арасалмағын анықтаумен шектеліп келген болатын.

Тілдегі қолданбалы мәселелерді шешуде жиілік сөздігінің атқарар қызметі орасан зор. Бұл жерде, әсіресе, бір тілден екінші тілге аударуда машиналық аударма қажет. Лингвистикалық және көптеген қолданбалы жұмыстарды жиілік сөздіксіз автоматтандыру мүмкін емес.

Тілді немесе сөзді зерттеуде сапалық және сандық әдістер қолданылады. Сапалы математикалық аппараттың көмегімен теориялық тіл білімінің бағыттары, анығырақ айтқанда математикалық лингвистика 50

анықталған. Квантативті әдістер тіл білімінің кейбір бөлімдерін математикалық жүйелеуге келеді.

Жүйеге ғана тіл заңдылығы тән болғандықтан, статистикалық заңдылықтарды ашуға байланысты қолданылатын әдістер кезінде тілдің өзінше бір бөлек жүйе құратындығы туралы сөз ете бермейміз. Басқаша айтсақ, тіл – бір-біріне қатыссыз құбылыстар жиынтығы емес, керісінше, заңды түрде ұйымдасқан, көпөлшемді және тәуелсіз сипаттағы ақиқат.

Статистикалық деректерді өңдеуде компьютерлік технологияны пайдалану, тілдік мәселелердің шешімін тез арада табу, математикалық статистика әдістерін басқа ғылымдар тәсілдерімен (ақпараттық теория, математикалық логика және т.б.) ұштастыру қазіргі кездегі отандық және шетелдік тіл білімінің даму бағытына сай келеді [6, 5 б.].

Статистикалық лингвистика, жиілік сөздік базасын қалыптастыру, мәтіндегі интерпретациялық сөз стилистикасы және тілдік заңдылық стилистикасының қорытындысын береді. Бөлек активті және жиіліктің қолданылуы сөз таптарының бір бөлігі квантативті-статистикалық зерттеулерін қарастырады.

Жалпы жиілік сөздіктерінің басқа сөздіктерден айырмашылығы, кез келген жиілік сөздік үшін талдауға алынған мәтіндегі сөздердің қолданылу жиілігінің көрсеткіші анықталып, құрастырылуы жағынан көбіне «алфавиттік-жиілік» болып беріледі.

1. Ахабаев А., Бектаев Қ., Белботаев Лингвистикалық жқмысты автоматтандыру және тіл статистикасы// Қазақ ССР Ғылым академиясы Тіл білімі институты. – 1968 ж.
2. Аханов К. Тіл біліміне кіріспе. – Алматы: Санат, 2000. – 30 б.
3. Жұбанов А.Қ. Қолданбалы лингвистика: қазақ тілінің статистикасы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 209 б.; 22-б.
4. Головин Б.Н. Язык и статистика. – М.: Просвещение, 1971. – С. 18.
5. Алексеев П.М. Частотный словарь. – СПб., 2001. – 12 б.
6. Языки мира: Проблемы языковой вариативности. – М.: Наука, 1990. – 214 с.

ЛАБОРАТОРИЯ №3

«РАЗРАБОТКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА»

Бектемирова С.Б. Оқыту әдістемесінде сызбалар мен кестелердің пайдасы.....	45
.....	
Мәмбетова М.К. Дайын тіл орамдарының ресми тілді оқытудағы орны.....	46
.....	
Медетбекова П.Т. Тіл біліміндегі лингвостатистиканың рөлі.....	48

Уматова Ж.М. Алматинский
корпус в обучении казахскому
языку....

50